Урок. Принципи українського правопису та орфограма

урок засвоєння нових знань і формування вмінь · 45 хв

«Правопис є одягом писемної форми. В усі часи він має бути зручним і ошатним.» — М. Русанівський

Проблемне питання уроку: Чому слова проте і про те звучать однаково, а пишуться по-різному, і як обрати правильне написання, якщо слух не допомагає?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• учень/учениця дає означення орфографії та орфограми • називає п’ять принципів української орфографії та наводить по одному прикладу до кожного • розрізняє буквені й небуквені орфограми	• знаходить орфограму в слові та визначає, за яким принципом вона написана • пояснює різне написання слів проте і про те, швець і Швець за смисловим принципом • знаходить і виправляє орфографічну помилку в реченні, обґрунтовуючи виправлення	• усвідомлює значення мовної норми для ясного й ввічливого письмового спілкування • ставиться відповідально до власного письма й готовий перевіряти слова за правилом

Базові поняття і терміни

орфографія, орфограма, принципи орфографії, буквені орфограми, небуквені орфограми, смисловий принцип.

Форми роботи

- фронтальна бесіда
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею принципів
- складання класифікаційної таблиці орфограм
- редагування речення

Обладнання та реактиви

- підручник Караман «Українська мова. 10 клас», § 25, с. 74 і 75
- слайд або таблиця на дошці «Принципи української орфографії» з колонками «Принцип», «Суть», «Приклади»
- картки з парами слів напам’ять і на пам’ять, проте і про те, швець і Швець
- «Український правопис» 2019 року як довідник для перевірки

Демонстрації

- Пари слів проте і про те, напам’ять і на пам’ять, швець і Швець — слова звучать однаково, а пишуться по-різному
- Таблиця принципів з прикладами ліцей, сказати, весна, ягода, проте — кожен принцип має власну суть і власні приклади
- Класифікаційна таблиця з прикладами ряска і разка, облич і обличчя, вгору, хо-джу, пів’яблука — буквені орфограми стосуються літер, небуквені стосуються написання разом, окремо, переносу й апострофа

Міжпредметні зв'язки

- Іноземна мова — слова іншомовного походження Аристотель, авіатор, написання яких пояснює фонетичний принцип
- Історія — походження слова орфографія від грецьких слів orthos (правильний) і grapho (пишу)

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці ми вивчали українську графіку, відповідність звуків і літер та апостроф як графічний знак.

Наступний урок: На наступному уроці ми вивчатимемо вживання м’якого знака та апострофа.

Безпека

- Під час роботи в парах сидіти обличчям до парти, не пересуватися класом без дозволу вчителя, а до дошки виходити по черзі.
- Телефони та планшети використовувати лише для довідника «Український правопис» на сторінці, яку називає вчитель, інші сайти не відкривати.
- Сумки та зайві предмети тримати під партою, щоб проходи між рядами залишалися вільними.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв

2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітає клас, перевіряє готовність до уроку, оголошує тему й показує епіграф до уроку.

Учні: Вітаються, готують зошити й підручники, читають епіграф про одяг писемної форми.

Тема уроку «Принципи українського правопису та орфограма». Учитель зачитує епіграф про правопис як одяг писемної форми і пояснює, що сьогодні клас з’ясує, за якими принципами складено цей одяг.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм, читає запитання по одному, дає хвилину на відповідь, потім відкриває правильні відповіді на слайді.

Учні: Кожен письмово в зошиті одним рядком відповідає на кожне запитання, потім звіряє із правильною відповіддю.

Запитання до попередньої теми «Українська графіка» 1) Що вивчає графіка? Відповідь. Графіка вивчає, як звуки передаються на письмі літерами та іншими знаками. 2) Чому не можна говорити «голосна буква»? Відповідь. Голосними й приголосними бувають звуки, а літери лише позначають їх. 3) Який графічний знак для роздільної вимови звуків не є буквою? Відповідь. Апостроф. 4) Які літери позначають по два звуки? Відповідь. Літери ї та щ завжди, а я, ю, є на початку слова, після голосного, апострофа й м’якого знака, наприклад у словах ягода, їжак, щука. 5) Яка літера не позначає звука, а лише показує м’якість попереднього приголосного? Відповідь. Літера ь (м’який знак).

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді три пари слів, просить прочитати їх уголос, зауважує, що слова звучать однаково, і ставить проблемне питання.

Учні: Читають пари слів уголос, помічають, що вимова збігається, а написання різне, і висловлюють перші припущення.

Пари слів на слайді. Проте і про те. Напам’ять і на пам’ять. Швець і Швець (прізвище). Запитання до класу. Чи чуємо ми різницю в кожній парі? Очікувана відповідь. Ні, звучать однаково. Проблемне питання уроку. Чому слова проте і про те звучать однаково, а пишуться по-різному, і як обрати правильне написання, якщо слух не допомагає? Учні записують питання в зошит, наприкінці уроку повертаються до нього.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності, пояснює складні місця, демонструє таблицю принципів і класифікаційну таблицю, перевіряє продукти пар.

Учні: Працюють із текстом § 25, заповнюють таблицю принципів у парах, складають класифікаційну таблицю орфограм.

Активність 1. Робота з текстом підручника, § 25, с. 74 і 75 (6 хв). Учні читають означення орфографії та орфограми. Запитання. Що називаємо орфографією? Відповідь. Орфографія є системою правил про способи передачі на письмі звукового складу слів, написання їх разом, окремо і через дефіс, уживання великої літери та правильне перенесення частин слова з рядка в рядок. Запитання. Що називаємо орфограмою? Відповідь. Орфограма є правильним написанням, яке потрібно вибрати із ряду можливих. Запитання. Звідки походить слово орфографія? Відповідь. Від грецьких слів orthos (правильний) і grapho (пишу). Продукт. Два означення, записані учнями в зошит власними словами. Активність 2. Робота в парах із таблицею принципів (9 хв). Учитель показує слайд із назвами п'яти принципів і прикладами без пояснень. Пари вписують у таблицю «Принцип, суть, приклади» суть кожного принципу, використовуючи текст § 25. Очікуваний результат таблиці. 1) Фонологічний принцип. Максимально повна відповідність між звуками та літерами, пишемо, як чуємо, враховуємо історичні чергування, спрощення в групах приголосних. Приклади ліцей, канікули, гора і гір, пізно, чесний. 2) Фонетичний принцип. Слова й частини слів пишуться так, як звучать. Приклади капусняк, рілля, навмання, сказати, спитати, сфотографувати, Аристотель, авіатор. 3) Морфологічний принцип. Значущі частини споріднених слів пишуться однаково. Приклади весна, просьба, молотьба, нігті, розжувати, безшовний, намагаються, вагаєшся. 4) Історичний (традиційний) принцип. Написання за традицією. Приклади ягода, в'юнок, єдиний, бджола, дзвоник, леміш, левада, келих, лиман. 5) Смисловий принцип. Написання залежить від лексичного значення слова. Приклади швець і Швець, апельсин і «Апельсин» (назва магазину), напам'ять і на пам'ять, проте і про те. Запитання спостереження. Що спільного в словах просьба, молотьба, нігті? Відповідь. Літери, що позначають глухі перед дзвінкими та г перед глухими, пишуться за морфологічним принципом, бо ми перевіряємо спорідненим словом. Запитання. Які слова таблиці іншомовного походження і за яким принципом вони написані? Відповідь. Аристотель і авіатор, за фонетичним принципом. Запитання. За яким принципом розрізняємо проте і про те? Відповідь. За смисловим, бо написання залежить від значення. Демонстрація. Таблиця принципів на слайді, учні помічають, що один принцип пояснює різні типи слів. Продукт. Заповнена таблиця принципів. Активність 3. Складання класифікаційної таблиці орфограм (6 хв). Учитель пояснює типи орфограм, учні складають схему з двома стовпцями. Буквені орфограми. Вибір потрібної літери, наприклад ряска і разка (намиста). Наявність або відсутність літери, наприклад облич і обличчя. Небуквені орфограми. Написання разом, окремо чи через дефіс, наприклад вгору, мовби, за те, знав би, будь-що, віч-на-віч, із-за. Перенос слів, наприклад хо-джу, од-но-скла-до-ве. Вживання апострофа, наприклад пів'яблука, В'ячеслав, миш'як. Запитання. До якого типу належить орфограма в слові пів'яблука? Відповідь. До небуквених, бо це вживання апострофа. Продукт. Класифікаційна таблиця орфограм у зошиті.

Закріплення 9 хв

Учитель: Дає чотири завдання по черзі, організовує усну й письмову перевірку, коментує типові помилки.

Учні: Виконують завдання письмово в зошиті, обговорюють відповіді з сусідом за партою, перевіряють за відповідями вчителя.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Повертає клас до проблемного питання, організовує письмову відповідь і коротке усне обговорення.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, потім усно називають одне нове для себе правило чи приклад.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Пояснює базове завдання та завдання за вибором, показує, де шукати правила.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденник, ставлять запитання за потреби.

Завдання для закріплення

1. Визначте тип орфограми (буквена чи небуквена) у словах ряска, вгору, облич, хо-джу.

Відповідь: Ряска, вибір літери, тому буквена. Вгору, написання разом, тому небуквена. Облич, наявність або відсутність літери порівняно зі словом обличчя, тому буквена. Хо-джу, перенос слова, тому небуквена.

2. Визначте, за яким принципом написані слова просьба, бджола, напам’ять (на відміну від на пам’ять) і сказати.

Відповідь: Просьба, морфологічний принцип, бо літери, що позначають глухі перед дзвінкими, пишемо як у спорідненому слові. Бджола, історичний (традиційний) принцип. Напам’ять, смисловий принцип, бо від значення залежить, разом чи окремо пишемо. Сказати, фонетичний принцип, бо префікс з- перед к пишемо як с-.

3. Поясніть написання слів розжувати і безшовний. Назвіть орфограму та принцип.

Відповідь: Префікси роз- і без- зберігають свою форму перед шиплячими, і це орфограма. Написання пояснює морфологічний принцип, бо значущі частини споріднених слів пишуться однаково.

4. Знайдіть і виправте помилку в реченні, назвіть принцип. «Тарасе, ти вагаєся і не йдеш до дошки.»

Відповідь: Правильно вагаєшся. Дієслово має закінчення -єш і постфікс -ся, тому пишемо -шся за морфологічним принципом, хоча вимовляємо [с':а], подібно до форм на -ться, наприклад намагаються.

Диференціація

Сильним: Складіть три пари слів, у яких написання залежить лише від значення (за зразком швець і Швець), і поясніть кожну пару за смисловим принципом.

Підтримка: Скористайтеся алгоритмом. 1) Знайдіть у слові місце, де можливі два написання. 2) Подумайте, чи перевіряє його споріднене слово. 3) Назвіть принцип. Зразок на іншому прикладі. У слові нігті літера г стоїть перед глухим, але за спорідненим словом ніготь пишемо г, тому це морфологічний принцип.

Домашнє завдання

Базове: Опрацювати § 25, вивчити таблицю принципів орфографії та виконати вправу 177 (знайти орфограми у словах і визначити принцип).

За вибором: Виконати вправу 179, продовживши класифікаційну таблицю основних орфограм за «Українським правописом».

Рефлексія

Прийом «Повернення до питання». Письмово, одним-двома реченнями, відповісти на проблемне питання уроку про слова проте і про те. Потім усно кілька учнів називають по одному слову, написання якого вони тепер зможуть пояснити за принципом.

Історична довідка

Слово орфографія походить від грецьких слів orthos (правильний) і grapho (пишу). Орфографію тлумачать як історично сформовану уніфіковану систему правил, що визначають написання слів згідно з усталеними нормами. Поняття орфограми як правильного написання, яке потрібно вибрати із ряду можливих, описує Н. Тоцька.

Джерела:

- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 73, 74
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 74
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 74, 75
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 75
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 75, 76
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 76, 77
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 77
- Українська мова (Караман) 10 клас, с. 77, 78